

RAAD VAN STATE
afdeling Wetgeving

CONSEIL D'ÉTAT
section de législation

advies 72.561/1
van 17 april 2023

avis 72.561/1
du 17 avril 2023

over

sur

een voorontwerp van wet 'tot
wijziging van het Strafwetboek
met het oog op het strafbaar
stellen van
conversiepraktijken'

un avant-projet de loi 'visant à
modifier le Code pénal en vue
d'incriminer les pratiques de
conversion'

Op 18 november 2022 is de Raad van State, afdeling Wetgeving, door de Staatssecretaris voor Gendergelijkheid, Gelijke Kansen en Diversiteit, toegevoegd aan de Minister van Mobiliteit verzocht binnen een termijn van dertig dagen een advies te verstrekken over een voorontwerp van wet ‘tot wijziging van het Strafwetboek met het oog op het strafbaar stellen van conversiepraktijken’.

Het voorontwerp is door de eerste kamer onderzocht op 23 maart 2023. De kamer was samengesteld uit Marnix VAN DAMME, kamervoorzitter, Wouter PAS en Inge VOS, staatsraden, Michel TISON en Johan PUT, assessoren, en Wim GEURTS, griffier.

Het verslag is uitgebracht door Barbara SPEYBROUCK, eerste auditeur.

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse tekst van het advies is nagezien onder toezicht van Inge VOS, staatsraad.

Het advies, waarvan de tekst hierna volgt, is gegeven op 17 april 2023.

*

Le 18 novembre 2022, le Conseil d'État, section de législation, a été invité par la Secrétaire d'État à l'Égalité des genres, à l'Égalité des chances et à la Diversité, adjointe au Ministre de la Mobilité à communiquer un avis, dans un délai de trente jours, sur un avant-projet de loi ‘visant à modifier le Code pénal en vue d'incriminer les pratiques de conversion’.

L'avant-projet a été examiné par la première chambre le 23 mars 2023. La chambre était composée de Marnix VAN DAMME, président de chambre, Wouter PAS et Inge VOS, conseillers d'État, Michel TISON et Johan PUT, assesseurs, et Wim GEURTS, greffier.

Le rapport a été présenté par Barbara SPEYBROUCK, premier auditeur.

La concordance entre la version française et la version néerlandaise de l'avis a été vérifiée sous le contrôle de Inge VOS, conseiller d'État.

L'avis, dont le texte suit, a été donné le 17 avril 2023.

*

1. Met toepassing van artikel 84, § 3, eerste lid, van de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973, heeft de afdeling Wetgeving zich toegespitst op het onderzoek van de bevoegdheid van de steller van de handeling, van de rechtsgrond¹, alsmede van de vraag of aan de te vervullen vormvereisten is voldaan.

*

STREKKING VAN HET VOORONTWERP VAN WET

2. Het om advies voorgelegde voorontwerp van wet strekt ertoe conversiepraktijken strafbaar te stellen.² Daartoe worden in boek II, titel VIII, van het Strafwetboek een hoofdstuk IV^{quater} (artikel 2 van het voorontwerp) en de artikelen 442^{quinquies} (artikel 3 van het voorontwerp) en 442^{sexies} (artikel 4 van het voorontwerp) ingevoegd.

Het ontworpen artikel 442^{sexies} van het Strafwetboek regelt de strafbaarstelling van conversiepraktijken (artikel 4 van het voorontwerp). Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het uitvoeren van de conversiepraktijken (§ 1), de poging tot het uitvoeren van conversiepraktijken (§ 3, eerste lid, eerste streepje), het aanbieden van conversiepraktijken, het aanzetten om conversiepraktijken te (doen) ondergaan en het reclame maken ervoor (§ 3, eerste lid, tweede en derde streepje). Bij de bestraffing van de uitvoering van de conversiepraktijken worden twee verzwarende factoren voorzien (§ 2). Voorts kan in alle gevallen een verbod tot het uitoefenen van een beroepsactiviteit of een sociale activiteit worden opgelegd (§ 3, tweede lid).

Voor de betrokken misdrijven wordt erin voorzien dat personen die in principe door het beroepsgeheim zijn gebonden dit in bepaalde gevallen mogen verbreken ten aanzien van de procureur des Konings. Daartoe worden de ontworpen bepalingen opgenomen onder artikel 458bis van het Strafwetboek (artikel 5 van het voorontwerp).

Tot slot wordt de bevoegdheid gegeven aan openbare instellingen en bepaalde rechtspersonen om, met toestemming van het slachtoffer, in rechte op te treden in de rechtsgeschillen waartoe de wetsbepalingen aanleiding geven (artikel 6 van het voorontwerp).

ONDERZOEK VAN DE TEKST

ALGEMENE OPMERKINGEN

3. Luidens het ontworpen artikel 442^{sexies} van het Strafwetboek wordt het uitvoeren van conversiepraktijken bestraft met een gevangenisstraf van 1 maand tot 2 jaar en met een geldboete van 100 euro tot 300 euro of met een van die straffen alleen. Ook de poging tot het

---

¹ Aangezien het gaat om een voorontwerp van wet wordt onder “rechtsgrond” de overeenstemming met de hogere rechtsnormen verstaan.

² Het voorontwerp bouwt verder op twee wetsvoorstellen in dit verband (*Parl.St.* Kamer 2019, nr. 55/0089 en 2020-21, nr. 55/1772) en het advies van het Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme (Unia) gegeven over deze wetsvoorstellen.

uitvoeren van conversiepraktijken, het aanbieden van conversiepraktijken, het aanzetten om conversiepraktijken te (doen) ondergaan en het reclame maken ervoor, worden strafbaar gesteld.

Onder conversiepraktijk wordt begrepen “elke praktijk die bestaat of mede bestaat uit een fysieke interventie of het uitoefenen van psychische druk, waarvan door de dader of het slachtoffer wordt aangenomen of voorgehouden dat die erop gericht is de seksuele geaardheid, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon te onderdrukken of te wijzigen, ongeacht of dit kenmerk daadwerkelijk aanwezig is of vermeend is door de dader” (ontworpen artikel 442*quinqies*, eerste lid, van het Strafwetboek). De ontworpen regeling bepaalt voorts dat de reguliere hulp- en dienstverlening van geestelijke of fysieke gezondheidszorg in verband met de verkenning en ontplooiing van de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon alsook de handelingen of ingrepen in het kader van een sociale en medische transitie die aangeboden worden door beroepsbeoefenaars in het kader van de gezondheidszorg niet onder deze definitie vallen (ontworpen artikel 442*quinqies*, tweede lid, van het Strafwetboek).

In de memorie van toelichting bij het ontworpen artikel 442*quinqies*, wordt daaromtrent het volgende uiteengezet:

“Dit artikel definieert conversiepraktijken. Het gaat om een praktijk die georganiseerd wordt met een fysieke interventie of psychische druk, die er toe strekt om de werkelijke of vermeende seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon te onderdrukken of te wijzigen. Er is dus sprake van een bijzonder opzet daar men met de praktijk de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of genderexpressie van het slachtoffer wenst te onderdrukken of probeert te veranderen. De toestemming van het slachtoffer kan het misdrijf niet rechtvaardigen.

De praktijk kan op verschillende manieren uitgevoerd worden. Het gaat zowel om de praktijken waarbij er psychische of fysieke druk wordt uitgeoefend, waaronder ook het verplicht toedienen van medicijnen en elke seksuele handeling in het kader van een conversiepraktijk.

De relatie tussen de dader en het slachtoffer is niet bepalend om al dan niet te kunnen spreken van conversiepraktijken: dit kan een familielid zijn, een vertegenwoordiger van een geloofsgemeenschap, een persoon met een (pseudo-)medische opleiding, een beroepsbeoefenaar enz. Het maakt ook niet uit of de praktijk kosteloos werd uitgevoerd, dan wel tegen een financieel voordeel of eender welk ander voordeel, zoals een voordeel in natura of het iets doen of niet doen op vraag van de uitvoerder.

Daarentegen kan de reguliere hulp- en dienstverlening van de geestelijke of fysieke gezondheidszorg, waaronder ook de handelingen die kaderen in de sociale of medische transitie ter behandeling van genderincongruentie, nooit onder de strafbaarstelling vallen.

Een transitie is het proces waarbij een trans persoon begint te leven volgens de genderidentiteit en niet langer (louter) volgens het geslacht dat werd toegewezen bij de geboorte. Bij een sociale transitie gebeurt dat op een niet-medische manier, zoals door het aannemen van een nieuwe naam, het aanpassen van de genderexpressie en het wijzigen van de voornaam.”

4. De ontworpen bepalingen stellen aldus bepaalde gedragingen strafbaar. De wetgever moet daarbij voldoen aan het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel³, dat onder meer vereist dat een strafbepaling wordt geformuleerd in bewoordingen op grond waarvan eenieder, op het ogenblik waarop hij een gedrag aanneemt, kan uitmaken of dat gedrag al dan niet strafbaar is. Het vereist dat de wetgever in voldoende nauwkeurige, duidelijke en rechtszekerheid biedende bewoordingen bepaalt welke feiten strafbaar worden gesteld, zodat, enerzijds, diegene die een gedrag aanneemt, vooraf op afdoende wijze kan inschatten wat het strafrechtelijke gevolg van dat gedrag zal zijn en, anderzijds, aan de rechter geen al te grote beoordelingsbevoegdheid wordt gelaten.⁴

Voorts maakt ook het beginsel van de evenredigheid van de straffen integraal deel uit van ons rechtssysteem dat in de regel de rechter in staat stelt de straf te kiezen tussen een minimum en een maximum, hem ertoe machtigt rekening te houden met verzachtende omstandigheden en maatregelen van uitstel en opschorting van de uitspraak te bevelen, waardoor de rechter aldus in zekere mate de straf kan individualiseren door de straf op te leggen die hij evenredig acht met het geheel van de elementen van de zaak.⁵

5. De in de ontworpen bepalingen opgenomen strafbaarstellingen vormen bovendien in een aantal gevallen een beperking van het recht op vrije meningsuiting, zoals gewaarborgd door artikel 10 van het EVRM en artikel 19 van de Grondwet.⁶ Dit is onder meer het geval voor het strafbaar stellen van het aanbieden van conversiepraktijken, het aanzetten om conversiepraktijken te (doen) ondergaan en het reclame maken ervoor. Het is evenmin uitgesloten dat vormen van het “uitoefenen van psychische druk” gekwalificeerd moeten worden als een vorm van meningsuiting. In dit verband moet er ook aan herinnerd worden dat ook gedragingen onder de bescherming van artikel 10 van het EVRM kunnen vallen.

Uit de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens blijkt bovendien dat het toepassingsgebied van de vrijheid van meningsuiting, die gewaarborgd wordt door artikel 10, § 1, van het EVRM, niet principieel beperkt is tot de verspreiding van gegevens die als feitelijk juist beschouwd worden, maar dat in die vrijheid ook beweringen inbegrepen kunnen zijn die enige overdrijving inhouden, en zelfs waardeoordelen die gebaseerd zijn op foutieve informatie.⁷ Met dat laatste moet rekening worden gehouden, niet om de beschermingssfeer te bepalen van de vrijheid die gewaarborgd wordt door artikel 10, § 1, van het EVRM, maar om te beoordelen of de grenzen van die vrijheid toelaatbaar zijn in het licht van

³ Het beginsel van de wettelijkheid van de strafbaarstellingen en van de straffen is verankerd in de artikelen 12 en 14 van de Grondwet. Datzelfde beginsel is neergelegd in artikel 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

⁴ Vaste rechtspraak van het GwH: zie o.m. GwH 7 mei 2020, nr. 63/2020, B.8.2; GwH 24 september 2020, nr. 122/2020, B.20.2; GwH 22 december 2022, nr. 170/2022, B.5.2.

⁵ GwH 22 december 2022, nr. 170/2022, B.24.2.

⁶ Zie GwH 25 mei 2016, nr. 72/2016, B.17.1: “In zoverre zij het recht op vrije meningsuiting erkennen, hebben de artikelen 9 en 10 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en de artikelen 18 en 19 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten een draagwijdte die analoog is aan die van artikel 19 van de Grondwet, dat de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten erkent. De bij die bepalingen geboden waarborgen vormen dan ook, in die mate, een onlosmakelijk geheel.”

⁷ Zie o.a. EHRM 25 juli 2019, *Brzeziński t. Polen*.

artikel 10, § 2, van het EVRM, en in het bijzonder of ze “in een democratische samenleving noodzakelijk” zijn.⁸

6. Bij de wijze waarop de aparte strafbaarstelling van conversiepraktijken in het Strafwetboek wordt ingeschreven, kunnen in het licht van het strafrechtelijke legaliteitsbeginsel, het evenredigheidsbeginsel en de vrijheid van meningsuiting de volgende bedenkingen worden geformuleerd.

7.1. In de memorie van toelichting wordt uiteengezet waarom er nood is aan een aparte strafbaarstelling van conversiepraktijken.

Er wordt vooreerst op gewezen dat in bepaalde situaties conversiepraktijken strafbaar gesteld kunnen worden via gemeenrechtelijke strafbepalingen zoals slagen en verwondingen of mensonterende handelingen, al dan niet met toepassing van de verzwarende omstandigheid voor seksuele geaardheid, of zogenaamde geslachtsverandering, maar ook dat “niet alle gevallen [...] strafbaar [zijn]”. Voorts wordt gesteld dat een aparte strafbaarstelling zorgt voor een “versoepeling van de bewijsvoering”. Het bewijs dat een conversiepraktijk werd uitgevoerd, voorbereid, gepromoot of dat een slachtoffer werd aangezet, volstaat. Tot slot wordt de belangrijke symbolische waarde van een aparte strafbaarstelling benadrukt.

Hierover ondervraagd, gaf de gemachtigde nog de volgende toelichting over de nood aan een aparte strafbaarstelling:

“De gemeenrechtelijke bepalingen bestraffen enkel de meest extreme uitwassen van conversiepraktijken. Zo bijvoorbeeld zal het ritueel verkrachten strafbaar zijn onder het vigerend seksueel strafrecht.

Dit geldt echter niet voor alle vormen die conversiepraktijken kunnen aannemen. Enkele voorbeelden:

- De religieuze leider die traumatiserende ‘duivelsuitdrijvingen’ uitvoert op een lesbische minderjarige, zonder dat daarbij gemeenrechtelijke misdrijven worden gepleegd zoals slagen en verwondingen.

- De ouders die hun homoseksuele zoon tegen zijn wil naar een ‘heropvoedingskamp’ sturen om zijn homoseksualiteit ‘te genezen’.

In België zijn het net deze minder extreme vormen van conversiepraktijken die het vaakst voorkomen. Voorliggend wetsontwerp is dan ook noodzakelijk om een einde te stellen aan deze praktijken in de Belgische context (zoals aangetoond in CPCP | Les ‘thérapies de conversion’ en Belgique | Étude n° 37)

(...)”

---

⁸ Adv.RvS 66.881/AV van 24 februari 2020 over een wetsvoorstel ‘tot versoepeling van de voorwaarden om tot een zwangerschapsafbreking over te gaan’ (*Parl.St.* Kamer, 2019-20, nr. 55-0158/010), opmerking 11.3.

7.2. In de memorie van toelichting wordt voorts nog verduidelijkt dat de toestemming van het slachtoffer het misdrijf niet kan rechtvaardigen. Hierover ondervraagd, verklaarde de gemachtigde:

“De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft homoseksualiteit in 1990 officieel van de lijst van geestesziekten geschrapt en transseksualiteit in 2019. Aangezien homoseksualiteit en transseksualiteit geen pathologieën zijn is, is er dus geen enkele reden voor een medische behandeling om ze te genezen, te wijzigen of te onderdrukken, en is elke poging daartoe een misleiding van het slachtoffer.

Bovendien verklaarde de World Psychiatric Association in 2016 dat er geen wetenschappelijk bewijs is dat aangeboren seksuele oriëntatie kan worden veranderd. Deze verklaring heeft de steun gekregen van vele beroepsverenigingen over de hele wereld. Integendeel, er is wetenschappelijk bewijs dat deze therapieën nadelige gevolgen hebben voor de geestelijke gezondheid van patiënten. Het pathologiseren en uitwissen van de identiteit van het individu leidt tot zelfhaat, variërend van depressies tot zelfmoordpogingen en -gedachten.

Bovendien wordt de lichamelijke integriteit van de ‘patiënten’ in gevaar gebracht, aangezien deze therapieën of bekeringsbehandelingen vaak worden uitgevoerd door mensen van buiten de medische wereld en meestal worden ingegeven door religieuze of ‘ethische’ redenen.

Er bestaat dus geen enkel wetenschappelijk bewijs dat conversiepraktijken effectief de seksuele oriëntatie of genderidentiteit van de betrokkene kunnen wijzigen, terwijl er veel bewijs voorhanden is dat de negatieve gevolgen van de praktijken aantoonbaar zijn. Desondanks beweren de aanbieders van de praktijken het tegenovergestelde. Op die manier misleiden ze de personen die al dan niet vrijwillig de praktijken ondergaan. Deze personen dienen beschermd te worden tegen deze misleiding, en tegen de nadelige gevolgen die de praktijken teweegbrengen. Het is in dat opzicht geen uitzondering dat wetgeving schadelijke pseudo-medische praktijken strafbaar stelt.

Bijvoorbeeld ; Wanneer een persoon er verkeerdelijk van overtuigd is een hartaandoening te hebben en z'n arts vraagt om een operatie, zal de arts deze ingreep niet mogen uitvoeren, ondanks de vraag hiertoe en de toestemming van de ‘patiënt’, omdat deze simpelweg niet ziek is.

Bovendien ervaren personen die deze praktijken ondergaan vaak bijzonder hoge druk van hun familiale, sociale of religieuze omgeving om de seksuele oriëntatie of genderidentiteit niet te aanvaarden, maar juist te bestrijden. Dit kan ervoor zorgen dat zij vrijwillig instemmen met conversiepraktijken, d.w.z. zonder expliciete dwang, hoewel zij dit in andere omstandigheden niet zouden doen.

Tot slot is de bestraffing van dergelijke praktijken ook nodig ter bescherming van de bredere maatschappij. Als een conversiepraktijk uitgevoerd kan worden op persoon X omdat deze zou ingestemd hebben, dan zou persoon Y bijkomende druk kunnen voelen om de praktijk ook te ondergaan. Of als persoon Y niet zou toestemmen met de conversiepraktijk als daartoe wel wettelijk de mogelijkheid bestaat, zou die nog meer gemarginaliseerd kunnen worden.

Conversiepraktijken toelaten mits toestemming zal zorgen voor twijfel over de wetenschappelijkheid en effectiviteit van de praktijken en dus leiden tot misbruik en bijkomende slachtoffers.

De beperkte inmenging in de persoonlijke levenssfeer of lichamelijke integriteit van deze personen is dan ook gerechtvaardigd.

Om dezelfde redenen geldt bijvoorbeeld ook voor het verbod op vrouwelijke genitale verminking dat de toestemming van de betrokken persoon niet betekent dat de strafbare aard van de handeling ophoudt te bestaan. Net zoals, ter bescherming van het individu en van de openbare orde, een persoon ook niet kan instemmen met het ondergaan van slagen en verwondingen of andere schadelijke praktijken.”

Het verdient overigens aanbeveling om deze verduidelijking in de memorie van toelichting te integreren.

7.3. Gelet op het feit dat conversiepraktijken, zoals de memorie van toelichting stelt, volgens een wetenschappelijke consensus “bijzonder schadelijk zijn voor de mentale en fysieke gezondheid van het slachtoffer, en bovendien stigmatiserend en discriminerend zijn”, kan aangenomen worden dat de aparte strafbaarstelling een legitieme doelstelling nastreeft.

8. In het licht van het legaliteitsbeginsel moet opgemerkt worden dat de ontworpen strafbepalingen een te grote mate van onduidelijkheid over hun precieze draagwijdte laten bestaan.

8.1. In de ontworpen definitie wordt verwezen naar elke “praktijk” die bestaat of mede bestaat uit een “fysieke interventie” of “het uitoefenen van psychische druk”. Ondervraagd over wat begrepen dient te worden onder de begrippen “fysieke interventie” en “psychische druk”, verklaarde de gemachtigde:

“De fysieke interventie is elke handeling die raakt aan het lichaam van het slachtoffer, zoals bijvoorbeeld het toedienen van medicatie, het verkrachten, het besprenkelen met water, etc.

De psychische druk is elke handeling (omstandigheid, uitspraak, inscenering, ...) die tot doel heeft het slachtoffer te beïnvloeden om de seksuele oriëntatie, genderidentiteit of -expressie te ‘veranderen’, te onderdrukken of te verzwijgen. Bijvoorbeeld het verbaal mishandelen van een slachtoffer door de geloofsgemeenschap in een ‘duivelsuitdrijving’, of het dreigen met het wegnemen van bepaalde rechten en vrijheden (bv. kledingkeuze, vrijetijdsbesteding, voeding,...) als het slachtoffer de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of -expressie niet wijzigt of onderdrukt.”

Vastgesteld dient te worden dat voormelde begrippen aldus veel laakbare gedragingen kunnen omvatten. Op zich betekent dat niet dat het legaliteitsbeginsel in strafzaken hier geschonden wordt, aangezien het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het Grondwettelijk Hof ervan uitgaan dat dit beginsel niet onderstelt dat de strafwet absolute zekerheid biedt, maar ervan uitgegaan mag worden dat wat strafrechtelijk voorgeschreven is, medebepaald kan worden door interpretatie in de rechtspraak. Het is echter belangrijk dat die onzekerheid door de wetgever zelf zo veel als mogelijk beperkt wordt en dat wordt vermeden dat in de loop van de parlementaire voorbereiding niet-uitgeklearde blinde vlekken, contradicties of controverses opduiken in verband met de strafrechtelijke strafbaarheid van bepaalde gedragingen. De afdeling Wetgeving is op dat punt van oordeel dat nog verheldering aangebracht dient te worden met betrekking tot de begrippen “fysieke interventie” en “psychische druk” en de vraag of en vanaf wanneer het uitoefenen van een fysieke interventie of psychische druk strafbaar zal zijn.

8.2. De definitie van de conversiepraktijk verwijst naar een fysieke interventie of psychische druk “waarvan door de dader of het slachtoffer wordt aangenomen of voorgehouden dat die erop gericht is de seksuele geaardheid, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon te onderdrukken of te wijzigen”.

Letterlijk gelezen lijkt deze bepaling in te houden dat een strafbare conversiepraktijk kan voorliggen wanneer de dader een fysieke interventie of psychische druk uitvoert of uitoefent, zonder er daarbij vanuit te gaan of te willen dat die gericht is op het onderdrukken of wijzigen van de seksuele geaardheid, genderidentiteit of genderexpressie. Het zou dan volstaan dat de persoon die de druk ondervindt, aanneemt dat de handelingen of uitlatingen gericht zijn op het veranderen van bv. zijn genderexpressie, om tot de strafbaarheid van de dader te besluiten.

Het is niet duidelijk of het daadwerkelijk de bedoeling van de stellers van het voorontwerp is om zo’n strafbepaling in te voeren. De memorie van toelichting bij het voorontwerp stelt immers dat “‘conversiepraktijken’ (...) een overkoepelende term [is] voor elke ‘behandeling’ waarvan de dader gelooft of beweert dat die bedoeld is om de seksuele gerichtheid (sic), genderidentiteit of genderexpressie van LGBTQI+ personen te veranderen, te onderdrukken of uit te wissen”. De memorie van toelichting vermeldt dus, in tegenstelling tot de tekst van het voorontwerp, niet het geval waarin (enkel) door het slachtoffer wordt geloofd dat een handeling of uitlating bedoeld is om de seksuele geaardheid, genderidentiteit of genderexpressie te onderdrukken of te wijzigen.

Los van deze onduidelijkheid, moet betwijfeld worden dat zulke strafbaarstelling zou beantwoorden aan het vereiste dat de dader “vooraf op afdoende wijze kan inschatten wat het strafrechtelijk gevolg” van zijn gedrag zal zijn.

8.3. In de ontworpen definitie wordt verwezen naar elke praktijk die bestaat “of mede bestaat” uit een fysieke interventie of het uitoefenen van psychische druk, die erop gericht is de seksuele geaardheid, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon te onderdrukken of te wijzigen.

Gevraagd wat precies wordt bedoeld met “of mede bestaat” (“ou incluant”) , antwoordde de gemachtigde:

“Ook handelingen die in het kader van conversiepraktijken worden uitgevoerd samen met een fysieke interventie en/of psychische druk maar die op zichzelf geen fysieke interventie of psychische druk uitmaken zijn strafbaar, voor zover zij voldoen aan de andere kwalificaties van de strafbaarstelling.

Voorbeeld:

Bekeringskampen waar mensen ‘genezende’ handelingen of riten moeten uitvoeren. Het overbrengen van het individu naar dit kamp is geen conversiepraktijk op zich, maar maakt noodzakelijkerwijs deel uit van de bredere context van de praktijk en moet dus strafbaar zijn.”

Gelet op het legaliteitsbeginsel in strafzaken, verdient het aanbeveling om de zinsnede “of mede bestaat” te schrappen. Dit geldt des te meer aangezien de ontworpen regeling verwarring zou kunnen doen ontstaan in het licht van de concepten mededaderschap en medeplichtigheid.

8.4. Luidens het ontworpen artikel 442*quinquies*, tweede lid, van het Strafwetboek worden de reguliere hulp- en dienstverlening van geestelijke of fysieke gezondheidszorg in verband met de verkenning en ontplooiing van de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon, alsook de handelingen of ingrepen in het kader van een sociale en medische transitie die aangeboden worden door beroepsbeoefenaars in het kader van de gezondheidszorg, niet als conversiepraktijken beschouwd.

Hierover ondervraagd, verduidelijkte de gemachtigde:

“Ontworpen artikel 442*quinquies* Sw. voorziet twee uitzonderingen die werden toegevoegd om te vermijden dat voorliggend wetsontwerp legitieme reguliere zorg onmogelijk maakt of bemoeilijkt.

- ‘de hulp- en dienstverlening aangeboden in het kader van de geestelijke en fysieke gezondheidszorg in verband met de verkenning en ontplooiing van de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon’

Deze uitzondering beoogt onder meer de therapeutische begeleiding door een arts, psycholoog of psychiater van de persoon die worstelt met de aanvaarding van de eigen identiteit. De concrete invulling van de hulp- en dienstverlening valt binnen de therapeutische vrijheid van de arts of psycholoog, maar kan bijvoorbeeld de vorm aannemen van een gesprek met de huisarts, of therapiesessies bij een psycholoog.

Alleen de zorg of psychologische counseling die suggereert dat de persoon kan worden ‘gezezen’ van de genderidentiteit of de seksuele oriëntatie is strafbaar.

Zoals in de memorie wordt onderstreept:

‘reguliere hulp en bijstand die in het kader van de geestelijke of lichamelijke gezondheidszorg worden aangeboden, met inbegrip van handelingen die deel uitmaken van de sociale of medische transitie met het oog op de behandeling van genderincongruentie, zullen nooit onder de strafbaarstelling vallen.’

- ‘de behandelingen of ingrepen in het kader van een sociale of medische transitie die worden aangeboden door beroepsbeoefenaars in het kader van de gezondheidszorg, overeenkomstig de voorwaarden en binnen het kader van de wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt’

Deze uitzondering beoogt de handelingen die transgender personen ondergaan in het kader van hun transitie.”

Voorts verklaarde de gemachtigde:

“Personen kunnen steeds hulp zoeken buiten de reguliere hulp- of dienstverlening, bijvoorbeeld in familiale kring of in de geloofsgemeenschap. Het is onder voorliggend wetsontwerp dan ook niet verboden om in deze contexten te praten over de seksuele of genderidentiteit en over eventuele moeilijkheden bij de aanvaarding of ontplooiing ervan. Integendeel, veel personen zullen in familiale of religieuze kring net belangrijke steun vinden.

Wel verboden is het wanneer deze derden psychische druk zouden uitoefenen op de betrokkene om de identiteit te wijzigen of te onderdrukken, of die zouden aanzetten om conversiepraktijken te ondergaan.”

Ook wat deze laatste verklaring van de gemachtigde betreft, dient, mede in het licht van het strafrechtelijke legaliteitsbeginsel, de tekst van het voorontwerp meer in overeenstemming te worden gebracht met de bedoeling van de stellers van het voorontwerp.

8.5. In het ontworpen artikel 442sexies van het Strafwetboek wordt als “verzwarende factor” vermeld dat het misdrijf werd gepleegd op “een persoon in een kwetsbare toestand”.

Het voorontwerp, noch het Strafwetboek, bevat een definitie van het begrip “persoon in een kwetsbare toestand”. De bepalingen in het Strafwetboek waarbij naar een “persoon in een kwetsbare toestand” wordt verwezen, vermelden telkens ten gevolge van welk kenmerk een persoon als kwetsbaar moet worden beschouwd (leeftijd, zwangerschap, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, precaire situatie) en vereisen telkens dat de kwetsbare toestand ten gevolge van een bepaald kenmerk “duidelijk was of de dader bekend was”.

Aangezien het Strafwetboek, in tegenstelling tot hetgeen het geval is in het voorontwerp van boek 2 van het Strafwetboek dat thans voor advies bij de afdeling Wetgeving voorligt,⁹ geen definitie bevat van het begrip “persoon in een kwetsbare toestand”, moet het voorontwerp worden aangevuld. Men schrijve dus in het ontworpen artikel 442sexies, § 2, laatste zinsdeel, van het Strafwetboek dat het misdrijf werd gepleegd op een minderjarige of “op een persoon van wie de kwetsbare toestand ten gevolge van zijn leeftijd, een zwangerschap, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek duidelijk was of de dader bekend was”.

8.6. In het ontworpen artikel 442sexies, § 3, van het Strafwetboek wordt een onderscheid gemaakt tussen “het aanzetten om conversiepraktijken te ondergaan” en het aanzetten “om andere personen conversiepraktijken te doen ondergaan”.

In de memorie van toelichting wordt daarover gesteld:

“Aanzetten tot het ondergaan of om andere personen het slachtoffer ertoe aan te zetten een conversiepraktijk te laten ondergaan.

Hierover ondervraagd, gaf de gemachtigde nog de volgende toelichting bij de zinsnede “of om andere personen conversiepraktijken te doen ondergaan”:

“De zinsnede beoogt onder meer de situatie waarin de familie van een LGBTQI+ persoon door de sociale of religieuze omgeving wordt aangezet om druk uit te oefenen op het slachtoffer om conversiepraktijken te ondergaan”.

De voormelde zinsnede is te vaag en onduidelijk geformuleerd in het licht van het legaliteitsbeginsel in strafzaken en stemt niet overeen met de toelichting. De bepaling dient dan ook te worden geherformuleerd, zodat voormelde bedoeling duidelijker tot uitdrukking wordt gebracht in de tekst van het voorontwerp.

---

⁹ Onder het nummer 72.477/3.

8.7. In de memorie van toelichting wordt reclame voor conversiepraktijken omschreven als “zowel het maken, doen maken, uitgeven, verdelen of verspreiden van reclame en dit zowel direct als indirect en op enigerlei wijze. Met reclame wordt bedoeld elke maatregel die er toe strekt om conversiepraktijken te promoten of te doen geloven in hun effectiviteit, onder meer door middel van internet, affichering, strooibriefjes, mondelinge promotie, enz.”.

Dat komt evenmin duidelijk tot uiting in de ontworpen bepaling. Inspiratie voor de formulering kan worden gezocht in de artikelen 409, 417/39 en 433*quater*/2 van het Strafwetboek: “het met welk middel ook op enigerlei wijze, direct of indirect, reclame maken of doen maken, uitgeven, verdelen of verspreiden”.

8.8. In het ontworpen artikel 442*sexies*, § 3, tweede lid, van het Strafwetboek wordt bepaald dat aan personen die veroordeeld zijn “voor de feiten bedoeld in dit hoofdstuk” voor een maximale duur van vijf jaar een verbod tot beroepsactiviteit of sociale activiteit kan worden opgelegd “die verband houdt met het plegen van de in artikel 4 van deze wet strafbaar gestelde feiten”.

Ook de verwijzing, zonder enige precisering, naar het opleggen van een verbod tot beroepsactiviteit of sociale activiteit “die verband houdt” met het plegen van de in artikel 4 van deze wet strafbaar gestelde feiten” staat op gespannen voet met het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel.

9. Luidens artikel 10, § 2, van het EVRM is het bovendien vereist dat de beperking van de vrijheid van meningsuiting “in een democratische samenleving noodzakelijk” is, wat veronderstelt dat ze evenredig is met de nagestreefde legitieme doelstelling. Gelet op de hoger vermelde onduidelijkheden, onder meer aangaande wat precies dient te worden begrepen onder de begrippen “fysieke interventie” en “psychische druk”, staat niet vast of het beoogde algemeen verbod op en strafbaarstelling van het uitoefenen van deze praktijken evenredig is met het beoogde doel.

Zonder de noodzakelijke duidelijkere afbakening van de strafbaarstelling, kan niet zonder meer worden aangenomen dat de beperking van de vrijheid van meningsuiting evenredig is en noodzakelijk in een democratische samenleving.

10. Volgens het Grondwettelijk Hof is de bestraffing van “uitlatingen” enkel verenigbaar met de vrijheid van meningsuiting indien er sprake is van een “bijzonder opzet” of een specifieke bedoeling.¹⁰

Uit de in het ontworpen artikel 442*quinquies* van het Strafwetboek opgenomen definitie volgt dat de gedraging of uitlatingen gericht moeten zijn op het onderdrukken of wijzigen van de seksuele geaardheid, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon. Zoals de

¹⁰ GwH 11 maart 2009, nr. 40/2009, B.59; adv.RvS 69.167/AV van 16 juni 2021 over een wetsvoorstel ‘teneinde de democratie beter te wapenen tegen elke daad die verband houdt met het nazisme en aanverwant ideologisch gedachtegoed’ (*Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 55-1637/002), opmerking 9 e.v.

toelichting bij artikel 3 van het voorontwerp terecht aangeeft is er dus in beginsel sprake van een bijzonder opzet.

Dit lijkt evenwel niet het geval te zijn in het hoger vermelde geval waarin, overeenkomstig de in artikel 442*quinquies* van het Strafwetboek opgenomen definitie enkel het slachtoffer aanneemt dat de fysieke interventie of de psychische druk gericht is op het onderdrukken of wijzigen van de seksuele geaardheid, de genderidentiteit of de genderexpressie. Aangezien in deze hypothese de dader deze specifieke bedoeling niet heeft, kan er in zijn hoofde geen sprake zijn van een bijzonder opzet.

Ook om deze reden moet de strafbaarstelling van uitlatingen in geval enkel door het slachtoffer wordt aangenomen dat de praktijk gericht is op de vermelde specifieke bedoeling, worden weggelaten.

11. De conclusie is dan ook dat de ontworpen regeling nog grondig moet worden herzien in het licht van de bovenstaande opmerkingen. Het verdient aanbeveling om daarbij na te gaan welke precieze gedragingen de stellers van het voorontwerp beogen strafbaar te stellen die nog niet via andere gemeenrechtelijke strafbepalingen strafbaar zijn gesteld en om vervolgens de strafbaarstelling te omschrijven rekening houdend met de hiervoor *sub* 4 en 5 aangehaalde beginselen. De hierna gemaakte bijzondere opmerkingen dienen onder dat voorbehoud te worden gelezen.

BIJZONDERE OPMERKINGEN

Artikel 3

12. De Nederlandse tekst van het ontworpen artikel 442*quinquies* van het Strafwetboek spreekt in het eerste lid over “de seksuele geaardheid” en in het tweede lid over “de seksuele oriëntatie”, waar in de Franse tekst in beide gevallen sprake is van “l’orientation sexuelle”. Er moet een eenvormige terminologie worden gehanteerd.¹¹

Artikel 4

13. Anders dan het geval was in eerdere wetsvoorstellen die beoogden het uitvoeren van conversiepraktijken strafbaar te stellen,¹² worden aan het misdrijf van het uitvoeren van conversiepraktijken geen verzwarende omstandigheden gekoppeld die tot een strafverhoging leiden, zoals slagen en verwondingen, ziekte of ongeschiktheid, verlies van een orgaan, zware verminking, foltering, dood. Er lijkt dan ook nog steeds een beroep te moeten worden gedaan op de gemeenrechtelijke strafbepalingen om deze gevolgen van het uitvoeren van conversiepraktijken te kunnen bestraffen.

---

¹¹ De memorie van toelichting gebruikt, buiten in een enkel geval “gerichtheid”, de term “seksuele oriëntatie”.

¹² Zie de wetsvoorstellen hoger aangehaald in voetnoot 2.

14.1. De verschillende strafbaarstellingen worden ondergebracht onder één artikel met als opschrift “De bestraffing van conversiepraktijken”.

Omwille van de duidelijkheid en de leesbaarheid, en om meer in overeenstemming te zijn met het Strafwetboek, wordt aan de stellers van het voorontwerp ter overweging gegeven om de verschillende geviseerde gedragingen en hun strafbaarstelling, onder te brengen in afzonderlijke artikelen waarbij rekening wordt gehouden met de hiernavolgende opmerkingen.

14.2. Het misdrijf ‘uitvoeren van conversiepraktijken’ kan samen met de verzwarende factoren worden opgenomen in een enkele bepaling, waarin eveneens de poging tot dit misdrijf wordt opgenomen.

14.3. In het ontworpen artikel 442sexies, § 3, eerste lid, tweede streepje, van het Strafwetboek wordt de strafbaarstelling geregeld, zonder dat dit tot het plegen van het misdrijf heeft geleid, van:

- het aanbieden van conversiepraktijken;
- het aanzetten van een persoon om conversiepraktijken te ondergaan of om andere personen conversiepraktijken te doen ondergaan;
- het reclame maken voor conversiepraktijken.

In het ontworpen artikel 442sexies, § 3, eerste lid, derde streepje, van het Strafwetboek wordt eveneens de strafbaarstelling geregeld, voor zover deze tot het plegen van het misdrijf heeft geleid, van:

- het aanzetten van een persoon om conversiepraktijken te ondergaan of om andere personen conversiepraktijken te doen ondergaan;
- het reclame maken voor conversiepraktijken.

Uit de voormelde ontworpen bepalingen volgt dat voor de zwaarte van de bestraffing van het misdrijf aanzetten tot het (doen) ondergaan van conversiepraktijken respectievelijk reclame maken voor conversiepraktijken een onderscheid wordt gemaakt naar gelang deze misdrijven al dan niet “tot het plegen van het misdrijf” hebben geleid.

In de memorie van toelichting wordt dienaangaande het volgende opgemerkt:

“Als de conversiepraktijk ook daadwerkelijk werd ondergaan, zal het aanzetten tot zwaarder gestraft worden. De aanzetting die rechtstreeks leidt tot het ondergaan van de conversiepraktijken dient gestraft te worden met dezelfde strafmaat als deze die bestaat voor de uitvoering van conversiepraktijken. De aanzetter moet dan immers als deelnemer worden beschouwd en als dader gestraft worden. Voor de aanzetting die niet heeft geleid tot het ondergaan van conversiepraktijken past een lagere strafmaat. Deze strafmaat is dezelfde als deze voorzien voor de strafmaat voor het (direct of indirect) aanbieden van conversiepraktijken.”

Er moet worden opgemerkt dat met “het misdrijf” het uitvoeren van conversiepraktijken wordt bedoeld. Dat moet uitdrukkelijk tot uiting worden gebracht in de tekst van de ontworpen bepalingen.

Luidens de ontworpen bepalingen geldt voormeld onderscheid bovendien niet voor “het aanbieden van conversiepraktijken”; die strafbaarstelling wordt immers enkel opgenomen in het ontworpen artikel 442sexies, § 3, eerste lid, tweede streepje. Bijgevolg verdient het omwille van de rechtszekerheid aanbeveling om de strafbaarstelling van het aanbieden van conversiepraktijken op te nemen in een afzonderlijke bepaling zonder verwijzing naar het niet uitgevoerd zijn van de conversiepraktijken.

Het onderscheid in de bestraffing van de misdrijven ‘aanzetten tot’ het (doen) ondergaan van conversiepraktijken respectievelijk ‘het reclame maken’ voor conversiepraktijken, naargelang deze misdrijven hebben geleid tot het uitvoeren van conversiepraktijken op een persoon, kan duidelijker worden geformuleerd. Beide strafbaarstellingen worden beter opgenomen in een afzonderlijke bepaling waarbij wordt bepaald dat in het geval dit heeft geleid tot het uitvoeren van conversiepraktijken op een persoon, het misdrijf wordt bestraft met een straf van een maand tot twee jaar en met een geldboete van 100 euro tot 300 euro.

14.4. In het ontworpen artikel 442sexies, § 3, tweede lid, van het Strafwetboek wordt bepaald dat aan personen die veroordeeld zijn “voor de feiten bedoeld in dit hoofdstuk” voor een maximale duur van vijf jaar een verbod tot beroepsactiviteit of sociale activiteit kan worden opgelegd “die verband houdt met het plegen van de in artikel 4 van deze wet strafbaar gestelde feiten”.

Aangezien verwezen wordt naar de feiten bedoeld in dit hoofdstuk kan deze bepaling niet worden opgenomen in de ontworpen paragraaf 3 die betrekking heeft op de poging, het aanbieden, het aanzetten of het reclame maken, maar moet die in een afzonderlijke bepaling onder het hoofdstuk worden opgenomen.

Bovendien moet worden verwezen naar het plegen “van de in dit hoofdstuk strafbaar gestelde feiten” en niet naar “de in artikel 4 van deze wet strafbaar gestelde feiten”.

15. In de ontworpen bepalingen dient het woord “gestraft” telkens te worden vervangen door “bestraft” en dient het aantal maanden en jaren voluit in letters te worden vermeld en niet in cijfers.

Artikel 5

16. Indien in navolging van de opmerking *sub* 14 de verschillende geviseerde gedragingen en hun strafbaarstelling zouden worden ondergebracht in afzonderlijke artikelen, dient ook artikel 5 van het voorontwerp dienovereenkomstig te worden aangepast.

1. En application de l'article 84, § 3, alinéa 1er, des lois sur le Conseil d'État, coordonnées le 12 janvier 1973, la section de législation a fait porter son examen essentiellement sur la compétence de l'auteur de l'acte, le fondement juridique ¹ et l'accomplissement des formalités prescrites.

*

PORTÉE DE L'AVANT-PROJET DE LOI

2. L'avant-projet de loi soumis pour avis vise à incriminer les pratiques de conversion ². À cet effet, il insère un chapitre *IVquater* (article 2 de l'avant-projet) ainsi que les articles 442*quinquies* (article 3 de l'avant-projet) et 442*sexies* (article 4 de l'avant-projet) dans le I livre II, titre VIII, du Code pénal.

L'article 442*sexies*, en projet, du Code pénal règle l'incrimination des pratiques de conversion (article 4 de l'avant-projet). À cet égard, il opère une distinction entre la réalisation des pratiques de conversion (§ 1er), la tentative de réaliser ces pratiques (§ 3, alinéa 1er, premier tiret), le fait d'en proposer, l'incitation à (faire) subir de telles pratiques et le fait d'en faire la publicité (§ 3, alinéa 1er, deuxième et troisième tirets). Il prévoit deux facteurs aggravants dans la répression de l'exécution des pratiques de conversion (§ 2). Ensuite, il instaure une interdiction d'exercer une activité professionnelle ou sociale qui peut être imposée dans tous les cas (§ 3, alinéa 2).

Pour les infractions concernées, il est prévu que les personnes qui sont en principe tenues au secret professionnel peuvent, dans certains cas, rompre ce dernier à l'égard du procureur du Roi. À cet effet, les dispositions en projet sont inscrites à l'article 458*bis* du Code pénal (article 5 de l'avant-projet).

Enfin, des organismes publics et certaines personnes morales sont habilités à ester en justice, avec le consentement de la victime, dans des litiges auxquels les dispositions légales donneraient lieu (article 6 de l'avant-projet).

EXAMEN DU TEXTE

OBSERVATIONS GÉNÉRALES

3. Selon l'article 442*sexies*, en projet, du Code pénal, la réalisation de pratiques de conversion sera punie d'un emprisonnement de 1 mois à 2 ans et d'une amende de 100 euros à 300 euros ou d'une de ces peines seulement. Seront également punis la tentative de réaliser des pratiques de conversion, le fait d'en proposer, l'incitation à (faire) subir de telles pratiques et le fait d'en faire la publicité.

---

¹ S'agissant d'un avant-projet de loi, on entend par « fondement juridique » la conformité avec les normes supérieures.

² Par ailleurs, l'avant-projet s'inspire de deux propositions de loi déposées en la matière (*Doc. parl.*, Chambre 2019, n° 55/0089 et 2020-2021, n° 55/1772) ainsi que de l'avis donné sur ces deux propositions de loi par le Centre interfédéral pour l'égalité des chances et la lutte contre le racisme et les discriminations (UNIA).

Par pratique de conversion, on entend « toute pratique consistant en ou incluant une intervention physique ou l'application d'une pression psychologique, dont l'auteur ou la victime croit ou prétend qu'elle vise à réprimer ou à modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre d'une personne, que cette caractéristique soit présente de manière effective ou seulement supposée par l'auteur » (article 442quinquies, alinéa 1er, en projet, du Code pénal). Le dispositif en projet prévoit ensuite que l'aide et l'assistance régulières offertes dans le cadre des soins de santé mentale ou physique en rapport avec l'exploration ou le développement de l'orientation sexuelle, de l'identité de genre ou de l'expression de genre d'une personne ainsi que les traitements ou interventions dans le cadre d'une transition sociale ou médicale effectués par des professionnels de la santé dans le cadre des soins de santé, ne relèvent pas de cette définition (article 442quinquies, alinéa 2, en projet, du Code pénal).

À ce sujet, l'exposé des motifs de l'article 442quinquies, en projet, précise ce qui suit :

« Cet article définit les pratiques de conversion. Il s'agit d'une pratique qui est organisée avec une intervention physique ou une pression psychologique, qui vise à réprimer ou à modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre réelle ou présumée d'une personne. Il est donc question d'une intention spéciale étant donné que l'on souhaite réprimer ou que l'on essaie de modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre de la victime au moyen de la pratique en question. Le consentement de la victime ne peut justifier le crime.

La pratique peut être réalisée de différentes manières. Il s'agit de pratiques où est exercée une pression psychique ou physique, dont l'administration forcée de médicaments et tout acte sexuel dans le cadre d'une pratique de conversion.

La relation entre l'auteur-e et la victime n'est pas déterminante pour pouvoir parler ou non de pratiques de conversion: il peut s'agir d'un membre de la famille, d'un-e représentant-e d'une communauté religieuse, d'une personne avec une formation (pseudo-)médicale, d'un-e professionnel-le, etc. Peu importe que la pratique ait été réalisée gratuitement ou contre un avantage financier ou tout autre avantage, comme un avantage en nature ou le fait de faire ou ne pas faire quelque chose à la demande de l'exécutant-e.

En revanche, l'aide et l'assistance régulières offertes dans le cadre des soins de santé mentale ou physique, dont les actes s'inscrivant dans la transition sociale ou médicale aux fins de traitement de l'incongruence de genre, ne relèveront jamais de l'incrimination.

Une transition est le processus par lequel une personne transgenre commence à vivre selon son identité de genre et non plus (purement) selon le genre qui lui a été attribué à la naissance. Dans le cas d'une transition sociale, cela se fait de manière non médicale, par exemple en adoptant un nouveau nom, en adaptant l'expression du genre et en changeant de pr[é]nom ».

4. Les dispositions en projet incriminent ainsi certains comportements. Le législateur doit à cet égard respecter le principe de légalité en matière pénale ³, qui exige notamment qu'une disposition pénale soit formulée en des termes qui permettent à chacun de savoir, au moment où il adopte un comportement, si celui-ci est ou non punissable. Il exige que le législateur indique, en

³ Le principe de la légalité des incriminations et des peines est consacré par les articles 12 et 14 de la Constitution. Ce même principe est consacré par l'article 7 de la Convention européenne des droits de l'homme et l'article 15 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques.

des termes suffisamment précis, clairs et offrant la sécurité juridique, quels faits sont sanctionnés, afin, d'une part, que celui qui adopte un comportement puisse évaluer préalablement, de manière satisfaisante, quelle sera la conséquence pénale de ce comportement et afin, d'autre part, que ne soit pas laissé au juge un trop grand pouvoir d'appréciation ⁴.

Ensuite, le principe de la proportionnalité des peines fait également partie intégrante de notre système juridique qui, en règle, permet au juge de choisir la peine entre un minimum et un maximum, de tenir compte de circonstances atténuantes et d'ordonner le sursis et la suspension du prononcé, le juge pouvant ainsi individualiser la peine dans une certaine mesure, en infligeant celle qu'il estime proportionnée à l'ensemble des éléments de la cause ⁵.

5. En outre, les incriminations inscrites dans les dispositions en projet restreignent, dans un certain nombre de cas, le droit à la liberté d'expression garantie par l'article 10 de la CEDH et l'article 19 de la Constitution ⁶. Tel est notamment le cas de l'incrimination de la proposition des pratiques de conversion, de l'incitation à (faire) subir ces pratiques ainsi que du fait d'en faire la publicité. Il n'est pas non plus exclu que des formes d'« application d'une pression psychologique » doivent être considérées comme une forme d'expression. À cet égard, il convient également de rappeler que des comportements peuvent eux aussi relever de la protection de l'article 10 de la CEDH.

Il ressort par ailleurs de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme que la liberté d'expression garantie par l'article 10, § 1er, de la CEDH ne limite pas par principe son champ d'application à la seule diffusion de données considérées comme factuellement exactes, mais peut inclure également des propos contenant une dose d'exagération, voire des jugements de valeur fondés sur des informations erronées ⁷. Cette dernière circonstance est à prendre en considération, non pour déterminer la sphère de protection de la liberté garantie par l'article 10, § 1er, de la CEDH, mais bien pour évaluer si les limitations à cette liberté sont admissibles au regard de l'article 10, § 2, de la CEDH, et en particulier, sont « nécessaires dans une société démocratique » ⁸.

6. Au regard du principe de légalité en matière pénale, du principe de proportionnalité et de la liberté d'expression, la manière dont est inscrite dans le Code pénal l'incrimination distincte des pratiques de conversion peut appeler les observations suivantes.

---

⁴ Jurisprudence constante de la Cour constitutionnelle, voir notamment : C.C., 7 mai 2020, n° 63/2020, B.8.2 ; C.C., 24 septembre 2020, n° 122/2020, B.20.2 ; C.C., 22 décembre 2022, n° 170/2022, B.5.2.

⁵ C.C., 22 décembre 2022, n° 170/2022, B.24.2.

⁶ Voir C.C., n° 72/2016, 25 mai 2016, B.17.1 : « En ce qu'ils reconnaissent le droit à la liberté d'expression, les articles 9 et 10 de la Convention européenne des droits de l'homme et les articles 18 et 19 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques ont une portée analogue à celle de l'article 19 de la Constitution, qui reconnaît la liberté de manifester ses opinions en toute matière. Dès lors, les garanties fournies par ces dispositions forment, dans cette mesure, un ensemble indissociable ».

⁷ Voir e.a., Cour eur. D.H., arrêt *Brzeziński c. Pologne* du 25 juillet 2019.

⁸ Avis CE n° 66.881/AG du 24 février 2020 sur une proposition de loi 'visant à assouplir les conditions pour recourir à l'interruption volontaire de grossesse', *Doc. parl.*, Chambre, 2019-2020, n° 55-0158/010), observation 11.3.

7.1. L'exposé des motifs explique pourquoi il est nécessaire d'incriminer les pratiques de conversion de manière distincte.

Il souligne tout d'abord le fait que, dans certaines situations, les pratiques de conversion peuvent être punissables par le biais de dispositions pénales de droit commun, comme des coups et blessures ou des actes dégradants, avec application ou non de la circonstance aggravante pour orientation sexuelle ou prétendu changement de sexe, mais aussi que « tous les cas ne sont pas punissables ». Ensuite, il indique qu'une incrimination distincte entraîne un « assouplissement de la charge de preuve ». La preuve qu'une pratique de conversion a été exécutée, préparée, promue ou qu'une victime a été incitée est suffisante. Enfin, il met en exergue la haute valeur symbolique d'une incrimination distincte.

Interrogé à ce sujet, le délégué a encore donné l'explication suivante concernant la nécessité d'une incrimination distincte :

« De gemeenrechtelijke bepalingen bestraffen enkel de meest extreme uitwassen van conversiepraktijken. Zo bijvoorbeeld zal het ritueel verkrachten strafbaar zijn onder het vigerend seksueel strafrecht.

Dit geldt echter niet voor alle vormen die conversiepraktijken kunnen aannemen. Enkele voorbeelden:

- De religieuze leider die traumatiserende 'duivelsuitdrijvingen' uitvoert op een lesbische minderjarige, zonder dat daarbij gemeenrechtelijke misdrijven worden gepleegd zoals slagen en verwondingen.

- De ouders die hun homoseksuele zoon tegen zijn wil naar een 'heropvoedingskamp' sturen om zijn homoseksualiteit 'te genezen'.

In België zijn het net deze minder extreme vormen van conversiepraktijken die het vaakst voorkomen. Voorliggend wetsontwerp is dan ook noodzakelijk om een einde te stellen aan deze praktijken in de Belgische context (zoals aangetoond in CPCP | Les 'thérapies de conversion' en Belgique | Étude n° 37)

(...) ».

7.2. L'exposé des motifs précise encore par ailleurs que le consentement de la victime ne peut pas justifier le crime. Interrogé à ce sujet, le délégué a déclaré :

« De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft homoseksualiteit in 1990 officieel van de lijst van geestesziekten geschrapt en transseksualiteit in 2019. Aangezien homoseksualiteit en transseksualiteit geen pathologieën zijn is, is er dus geen enkele reden voor een medische behandeling om ze te genezen, te wijzigen of te onderdrukken, en is elke poging daartoe een misleiding van het slachtoffer.

Bovendien verklaarde de World Psychiatric Association in 2016 dat er geen wetenschappelijk bewijs is dat aangeboren seksuele oriëntatie kan worden veranderd. Deze verklaring heeft de steun gekregen van vele beroepsverenigingen over de hele wereld. Integendeel, er is wetenschappelijk bewijs dat deze therapieën nadelige gevolgen hebben voor de geestelijke gezondheid van patiënten. Het pathologiseren en uitwissen van de identiteit van het individu leidt tot zelfhaat, variërend van depressies tot zelfmoordpogingen en -gedachten.

Bovendien wordt de lichamelijke integriteit van de 'patiënten' in gevaar gebracht, aangezien deze therapieën of bekeringsbehandelingen vaak worden uitgevoerd door mensen van buiten de medische wereld en meestal worden ingegeven door religieuze of 'ethische' redenen.

Er bestaat dus geen enkel wetenschappelijk bewijs dat conversiepraktijken effectief de seksuele oriëntatie of genderidentiteit van de betrokkene kunnen wijzigen, terwijl er veel bewijs voorhanden is dat de negatieve gevolgen van de praktijken aantoonbaar zijn. Desondanks beweren de aanbieders van de praktijken het tegenovergestelde. Op die manier misleiden ze de personen die al dan niet vrijwillig de praktijken ondergaan. Deze personen dienen beschermd te worden tegen deze misleiding, en tegen de nadelige gevolgen die de praktijken teweegbrengen. Het is in dat opzicht geen uitzondering dat wetgeving schadelijke pseudo-medische praktijken strafbaar stelt.

Bijvoorbeeld ; Wanneer een persoon er verkeerdelijk van overtuigd is een hartaandoening te hebben en z'n arts vraagt om een operatie, zal de arts deze ingreep niet mogen uitvoeren, ondanks de vraag hiertoe en de toestemming van de 'patiënt', omdat deze simpelweg niet ziek is.

Bovendien ervaren personen die deze praktijken ondergaan vaak bijzonder hoge druk van hun familiale, sociale of religieuze omgeving om de seksuele oriëntatie of genderidentiteit niet te aanvaarden, maar juist te bestrijden. Dit kan ervoor zorgen dat zij vrijwillig instemmen met conversiepraktijken, d.w.z. zonder expliciete dwang, hoewel zij dit in andere omstandigheden niet zouden doen.

Tot slot is de bestraffing van dergelijke praktijken ook nodig ter bescherming van de bredere maatschappij. Als een conversiepraktijk uitgevoerd kan worden op persoon X omdat deze zou ingestemd hebben, dan zou persoon Y bijkomende druk kunnen voelen om de praktijk ook te ondergaan. Of als persoon Y niet zou toestemmen met de conversiepraktijk als daartoe wel wettelijk de mogelijkheid bestaat, zou die nog meer gemarginaliseerd kunnen worden.

Conversiepraktijken toelaten mits toestemming zal zorgen voor twijfel over de wetenschappelijkheid en effectiviteit van de praktijken en dus leiden tot misbruik en bijkomende slachtoffers.

De beperkte inmenging in de persoonlijke levenssfeer of lichamelijke integriteit van deze personen is dan ook gerechtvaardigd.

Om dezelfde redenen geldt bijvoorbeeld ook voor het verbod op vrouwelijke genitale verminking dat de toestemming van de betrokken persoon niet betekent dat de strafbare aard van de handeling ophoudt te bestaan. Net zoals, ter bescherming van het individu en van de openbare orde, een persoon ook niet kan instemmen met het ondergaan van slagen en verwondingen of andere schadelijke praktijken ».

Il est d'ailleurs recommandé d'intégrer cette précision dans l'exposé des motifs.

7.3. Compte tenu du fait que, comme l'indique l'exposé des motifs, ces pratiques de conversion sont, selon un consensus scientifique, « particulièrement dommageables pour la santé mentale et physique de la victime, et qu'elles sont en outre stigmatisantes et discriminatoires », on peut admettre que l'incrimination distincte poursuit un objectif légitime.

8. Au regard du principe de légalité, il convient de noter que les dispositions pénales en projet laissent subsister un trop grand flou quant à leur portée précise.

8.1. La définition en projet se réfère à toute « pratique » consistant en ou incluant une « intervention physique » ou « l'application d'une pression psychologique ». À la question de savoir ce qu'il convient d'entendre par les notions « intervention physique » et « pression psychologique », le délégué a déclaré :

« De fysieke interventie is elke handeling die raakt aan het lichaam van het slachtoffer, zoals bijvoorbeeld het toedienen van medicatie, het verkrachten, het besprenkelen met water, etc.

De psychische druk is elke handeling (omstandigheid, uitspraak, encenering, ...) die tot doel heeft het slachtoffer te beïnvloeden om de seksuele oriëntatie, genderidentiteit of -expressie te 'veranderen', te onderdrukken of te verzwijgen. Bijvoorbeeld het verbaal mishandelen van een slachtoffer door de geloofsgemeenschap in een 'duivelsuitdrijving', of het dreigen met het wegnemen van bepaalde rechten en vrijheden (bv. kledingkeuze, vrijetijdsbesteding, voeding,...) als het slachtoffer de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of -expressie niet wijzigt of onderdrukt ».

Force est de constater que les notions précitées sont ainsi susceptibles d'englober de nombreux comportements répréhensibles. À elle seule, cette circonstance n'est pas de nature à conduire à une méconnaissance du principe de la légalité en matière criminelle, la Cour européenne des droits de l'homme et la Cour constitutionnelle admettant que celui-ci ne peut requérir une certitude absolue de la loi pénale, et peut donc s'accommoder d'une codétermination du prescrit pénal par une interprétation jurisprudentielle. Cependant, il importe que cette incertitude soit réduite au maximum envisageable par le législateur lui-même et d'éviter qu'apparaissent au cours des travaux préparatoires, des angles morts, des contradictions ou des controverses non résolues au sujet du caractère pénalement répréhensible de certains comportements. Sur ce point, la section de législation estime qu'il reste à clarifier les notions « intervention physique » et « pression psychologique » ainsi que la question de savoir si, et à partir de quel moment, l'application d'une intervention physique ou d'une pression psychologique sera punissable.

8.2. La définition de la pratique de conversion se réfère à une intervention physique ou une pression psychologique « dont l'auteur ou la victime croit ou prétend qu'elle vise à réprimer ou à modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre d'une personne ».

Littéralement, cette disposition semble impliquer qu'il peut être question d'une pratique de conversion punissable lorsque l'auteur réalise ou applique une intervention physique ou une pression psychologique, sans considérer ou vouloir qu'elle vise à réprimer ou modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre. Il suffirait alors que la personne sous pression considère que les actes ou propos visent à changer son expression de genre, par exemple, pour conclure à l'incrimination de l'auteur des faits.

On n'aperçoit pas si l'intention des auteurs de l'avant-projet est effectivement d'instaurer une telle disposition pénale. En effet, l'exposé des motifs de l'avant-projet indique que « [l]es 'pratiques de conversion' sont un terme générique pour tout 'traitement' dont l'auteur croit ou prétend qu'il a pour but de modifier, réprimer ou gommer l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre de personnes LGBTQI+ ». Contrairement au texte de l'avant-projet, l'exposé des motifs ne mentionne donc pas le cas dans lequel (seule) la victime croit qu'un acte ou un propos vise à réprimer ou modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre.

Au-delà de cette ambiguïté, il est douteux qu'une telle incrimination réponde à l'exigence que l'auteur puisse « évaluer préalablement, de manière satisfaisante, quelle sera la conséquence pénale » de son comportement.

8.3. La définition en projet se réfère à toute pratique consistant en ou « incluant » une intervention physique ou l'application d'une pression psychologique visant à réprimer ou modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre d'une personne.

À la question de savoir ce qu'il convient d'entendre précisément par « ou incluant » (« of mede bestaat »), le délégué a répondu :

« Ook handelingen die in het kader van conversiepraktijken worden uitgevoerd samen met een fysieke interventie en/of psychische druk maar die op zichzelf geen fysieke interventie of psychische druk uitmaken zijn strafbaar, voor zover zij voldoen aan de andere kwalificaties van de strafbaarstelling.

Voorbeeld:

Bekeringkampen waar mensen 'genezende' handelingen of riten moeten uitvoeren. Het overbrengen van het individu naar dit kamp is geen conversiepraktijk op zich, maar maakt noodzakelijkerwijs deel uit van de bredere context van de praktijk en moet dus strafbaar zijn ».

Eu égard au principe de légalité en matière pénale, il est recommandé de supprimer le membre de phrase « ou incluant ». Cette observation est d'autant plus pertinente que le dispositif en projet pourrait porter à confusion au regard des concepts de corréité et de complicité.

8.4. Aux termes de l'article 442quinquies, alinéa 2, en projet, du Code pénal, l'aide et l'assistance régulières dans le cadre des soins de santé mentale ou physique en rapport avec l'exploration et le développement de l'orientation sexuelle, de l'identité de genre ou de l'expression de genre d'une personne, ainsi que les traitements ou interventions dans le cadre d'une transition sociale ou médicale effectués par des professionnels de la santé dans le cadre des soins de santé, ne sont pas considérés comme des pratiques de conversion.

Interrogé à ce sujet, le délégué a apporté les précisions suivantes :

« Ontworpen artikel 442quinquies Sw. voorziet twee uitzonderingen die werden toegevoegd om te vermijden dat voorliggend wetsontwerp legitieme reguliere zorg onmogelijk maakt of bemoeilijkt.

- 'de hulp- en dienstverlening aangeboden in het kader van de geestelijke en fysieke gezondheidszorg in verband met de verkenning en ontplooiing van de seksuele oriëntatie, de genderidentiteit of de genderexpressie van een persoon'

Deze uitzondering beoogt onder meer de therapeutische begeleiding door een arts, psycholoog of psychiater van de persoon die worstelt met de aanvaarding van de eigen identiteit. De concrete invulling van de hulp- en dienstverlening valt binnen de therapeutische vrijheid van de arts of psycholoog, maar kan bijvoorbeeld de vorm aannemen van een gesprek met de huisarts, of therapiesessies bij een psycholoog.

Alleen de zorg of psychologische counseling die suggereert dat de persoon kan worden 'gezezen' van de genderidentiteit of de seksuele oriëntatie is strafbaar.

Zoals in de memorie wordt onderstreept:

‘reguliere hulp en bijstand die in het kader van de geestelijke of lichamelijke gezondheidszorg worden aangeboden, met inbegrip van handelingen die deel uitmaken van de sociale of medische transitie met het oog op de behandeling van genderincongruentie, zullen nooit onder de strafbaarstelling vallen.’

- ‘de behandelingen of ingrepen in het kader van een sociale of medische transitie die worden aangeboden door beroepsbeoefenaars in het kader van de gezondheidszorg, overeenkomstig de voorwaarden en binnen het kader van de wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt’

Deze uitzondering beoogt de handelingen die transgender personen ondergaan in het kader van hun transitie ».

Le délégué a encore déclaré :

« Personen kunnen steeds hulp zoeken buiten de reguliere hulp- of dienstverlening, bijvoorbeeld in familiale kring of in de geloofsgemeenschap. Het is onder voorliggend wetsontwerp dan ook niet verboden om in deze contexten te praten over de seksuele of genderidentiteit en over eventuele moeilijkheden bij de aanvaarding of ontplooiing ervan. Integendeel, veel personen zullen in familiale of religieuze kring net belangrijke steun vinden.

Wel verboden is het wanneer deze derden psychische druk zouden uitoefenen op de betrokkene om de identiteit te wijzigen of te onderdrukken, of die zouden aanzetten om conversiepraktijken te ondergaan ».

En ce qui concerne cette dernière déclaration du délégué, le texte de l’avant-projet devrait se conformer davantage à l’intention de ses auteurs, au regard notamment du principe de légalité en matière pénale.

8.5. L’article 442sexies, en projet, du Code pénal mentionne comme « facteur aggravant » que l’infraction a été commise sur « une personne en situation de vulnérabilité ».

Ni l’avant-projet ni le Code pénal ne définissent la notion « personne en situation de vulnérabilité ». Les dispositions du Code pénal se référant à une « personne en situation de vulnérabilité » mentionnent chaque fois la caractéristique en raison de laquelle une personne doit être considérée comme vulnérable (l’âge, un état de grossesse, une maladie ou une infirmité ou une déficience physique ou mentale, une situation précaire) et requièrent chaque fois que la situation de vulnérabilité due à une caractéristique donnée soit « apparente ou connue de l’auteur des faits ».

Le Code pénal ne définissant pas la notion « personne en situation de vulnérabilité », contrairement à l’avant-projet du livre 2 du Code pénal actuellement soumis pour avis à la section de législation ⁹, il s’impose de compléter l’avant-projet. On écrira donc à l’article 442sexies, § 2, dernier membre de phrase, en projet, du Code pénal que l’infraction a été commise sur un mineur ou « une personne dont la situation de vulnérabilité en raison de son âge, d’un état de grossesse,

⁹ Portant le numéro 72.477/3.

d'une maladie ou d'une infirmité physique ou mentale était apparente ou connue de l'auteur des faits ».

8.6. L'article 442*sexies*, § 3, en projet, du Code pénal distingue « l'incitation à se soumettre [...] à des pratiques de conversion » de l'incitation « à soumettre d'autres personnes à des pratiques de conversion ».

L'exposé des motifs précise à ce propos :

« L'incitation à se soumettre ou à soumettre d'autres personnes à une pratique de conversion a pour but de faire subir à la victime une pratique de conversion ».

Interrogé à ce propos, le délégué a encore donné les explications suivantes au sujet du membre de phrase « ou à soumettre d'autres personnes à des pratiques de conversion » :

« De zinsnede beoogt onder meer de situatie waarin de familie van een LGBTQI+ persoon door de sociale of religieuze omgeving wordt aangezet om druk uit te oefenen op het slachtoffer om conversiepraktijken te ondergaan ».

Le membre de phrase précité est formulé en des termes trop vagues et imprécis au regard du principe de légalité en matière pénale et ne concorde pas avec l'explication. Aussi la disposition sera-t-elle reformulée de manière à ce que le texte de l'avant-projet exprime plus clairement l'intention précitée.

8.7. L'exposé des motifs définit la publicité des pratiques de conversion en ces termes : « [e]n ce compris la réalisation (y compris par un intermédiaire), la publication, la distribution ou la diffusion de publicité, et ce tant directement qu'indirectement, et de quelque manière que ce soit. Par publicité, on entend tout message destiné à promouvoir les pratiques de conversion ou à faire croire en leur efficacité, notamment via internet, par voie d'affichage, par diffusion de tracts, par promotion verbale, etc. »

Cela n'apparaît pas clairement non plus dans la disposition en projet. Pour formuler cette dernière, on peut s'inspirer des articles 409, 417/39 et 433*quater*/2 du Code pénal : « par quelque moyen que ce soit, quelle qu'en soit la manière, faire, fait faire, publier, distribuer ou diffuser de la publicité, de façon directe ou indirecte ».

8.8. L'article 442*sexies*, § 3, alinéa 2, en projet, du Code pénal dispose que les personnes condamnées « pour des faits visés au présent chapitre » pourront être frappées de l'interdiction d'exercer une activité professionnelle ou sociale « liée à la commission des infractions punies par l'article 4 de la présente loi » pour une durée maximale de cinq ans.

La référence, sans aucune précision, à l'interdiction d'exercer une activité professionnelle ou sociale « liée à la commission des infractions punies par l'article 4 de la présente loi » est elle aussi contraire au principe de légalité en matière pénale.

9. Il est en outre requis, selon les termes de l'article 10, § 2, de la CEDH, que la limitation à la liberté d'expression soit « nécessaire dans une société démocratique », ce qui implique qu'elle soit proportionnée au but légitime poursuivi. Compte tenu des imprécisions susmentionnées, notamment en ce qui concerne ce qu'il convient d'entendre exactement par les notions « intervention physique » et « pression psychologique », il n'est pas certain que l'interdiction générale envisagée et l'incrimination de l'application de ces pratiques soient proportionnées à l'objectif poursuivi.

En l'absence de la nécessaire délimitation plus claire de l'incrimination, on ne peut pas tout simplement considérer que la restriction de la liberté d'expression est proportionnée et nécessaire dans une société démocratique.

10. Selon la Cour constitutionnelle, la répression des « propos » n'est compatible avec la liberté d'expression que s'il est question d'un « dol spécial » ou encore d'une intention spécifique¹⁰.

Il résulte de la définition inscrite à l'article 442quinquies, en projet, du Code pénal que le comportement ou les propos doivent viser à réprimer ou modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre d'une personne. Comme l'indique à juste titre le commentaire de l'article 3 de l'avant-projet, il est donc en principe question d'une intention spéciale.

Tel ne semble toutefois pas être le cas dans la situation évoquée ci-dessus où, conformément à la définition inscrite à l'article 442quinquies du Code pénal, seule la victime croit que l'intervention physique ou la pression psychologique vise à réprimer ou à modifier l'orientation sexuelle, l'identité de genre ou l'expression de genre. Puisque dans cette hypothèse, l'auteur des faits n'a pas cette intention spécifique, il ne saurait être question d'un dol spécial de sa part.

C'est également pour cette raison qu'on omettra l'incrimination de propos lorsque seule la victime croit que la pratique vise l'intention spécifique mentionnée.

11. En conclusion, le dispositif en projet sera donc fondamentalement revu au regard des observations qui précèdent. Il est recommandé de vérifier à cet égard les comportements précis qu'entendent incriminer les auteurs de l'avant-projet et que ne sanctionnent pas encore d'autres dispositions pénales de droit commun pour ensuite définir l'incrimination en observant les principes rappelés aux points 4 et 5 ci-dessus. Les observations particulières formulées ci-après doivent se lire sous cette réserve.

---

¹⁰ C.C. 11 mars 2009, n° 40/2009, B.59 ; avis C.E. 69.167/AG du 16 juin 2021 sur une proposition de loi 'visant à renforcer la démocratie contre tout acte effectué en lien avec le nazisme et ses idéologies apparentées' (*Doc. parl.*, Chambre 2020-2021, n° 55-1637/002), observations 9 et s.

OBSERVATIONS PARTICULIÈRES

Article 3

12. Le texte néerlandais de l'article 442*quinquies*, en projet, du Code pénal mentionne en son alinéa 1er « de sexuele geaardheid » et en son alinéa 2 « de seksuele oriëntatie », tandis que le texte français fait dans les deux cas référence à « l'orientation sexuelle ». Il convient d'employer une terminologie uniforme ¹¹.

Article 4

13. À la différence de propositions de loi antérieures qui entendaient incriminer l'application de pratiques de conversion ¹², aucune circonstance aggravante entraînant une aggravation de la peine n'est associée à l'infraction de la réalisation de pratiques de conversion, comme les coups et blessures, la maladie ou l'incapacité, la perte d'un organe, une mutilation grave, la torture, la mort. Il semble donc qu'il faille encore toujours avoir recours aux dispositions pénales de droit commun pour pouvoir sanctionner ces conséquences de l'application de pratiques de conversion.

14.1. Les différentes incriminations figurent dans un seul article, intitulé « De la répression des pratiques de conversion ».

Dans un souci de clarté et de lisibilité, et pour être davantage en conformité avec le Code pénal, il est suggéré aux auteurs de l'avant-projet d'inscrire les différents comportements visés et leur incrimination dans des articles distincts, en tenant compte des observations suivantes.

14.2. L'infraction 'réalisation de pratiques de conversion' et les facteurs aggravants peuvent être regroupés dans une seule disposition incluant également la tentative de commettre cette infraction.

14.3. L'article 442*sexies*, § 3, alinéa 1er, deuxième tiret, en projet, du Code pénal incrimine, sans que cela n'ait entraîné la commission de l'infraction, le fait :

- de proposer des pratiques de conversion ;
- d'inciter une personne à se soumettre ou à soumettre d'autres personnes à des pratiques de conversion ;
- de faire la publicité des pratiques de conversion.

---

¹¹ L'exposé des motifs emploie le terme « seksuele oriëntatie », sauf dans un seul cas où il mentionne « gerichtheid ».

¹² Voir les propositions de loi citées ci-dessus dans la note de bas de page 2.

L'article 442sexies, § 3, alinéa 1er, troisième tiret, en projet, du Code pénal règle également l'incrimination, pour autant que l'incitation ait entraîné la commission de l'infraction, du fait :

- d'inciter une personne à se soumettre ou à soumettre d'autres personnes à des pratiques de conversion ;
- de faire la publicité des pratiques de conversion.

Il résulte des dispositions en projet précitées que pour la sévérité de la répression de l'infraction d'incitation à (faire) subir des pratiques de conversion ou de faire la publicité de telles pratiques, une distinction est opérée selon que ces infractions ont entraîné ou non « la commission de l'infraction ».

À ce propos, l'exposé des motifs observe ce qui suit :

« Si la pratique de conversion a réellement été subie, l'incitation sera punie plus sévèrement. L'incitation qui entraîne directement la soumission aux pratiques de conversion doit être punie de la même peine que celle qui existe pour l'exécution de pratiques de conversion. L'incitateur-rice doit alors être considéré-e comme participant-e et être puni-e comme auteur-e. Pour l'incitation qui n'a pas entraîné la soumission à des pratiques de conversion, une peine moins sévère est appliquée. Cette peine est la même que celle qui est prévue pour la proposition (directe ou indirecte) de pratiques de conversion ».

Il convient de noter que « l'infraction » vise la réalisation de pratiques de conversion. Cela doit figurer expressément dans le texte des dispositions en projet.

Aux termes des dispositions en projet, la distinction précitée ne s'applique pas en outre au « fait de proposer des pratiques de conversion » ; en effet, cette incrimination est uniquement inscrite à l'article 442sexies, § 3, alinéa 1er, deuxième tiret, en projet. Par conséquent, pour des raisons de sécurité juridique, il est recommandé d'inscrire l'incrimination du fait de proposer des pratiques de conversion dans une disposition distincte sans faire référence à la non-réalisation de ces pratiques.

La distinction opérée dans la répression des infractions 'incitation à' (faire) subir des pratiques de conversion ou 'faire la publicité' de ces pratiques, selon que ces infractions ont entraîné la réalisation des pratiques de conversion sur une personne, peut être formulée plus clairement. Mieux vaudrait faire figurer les deux incriminations dans une disposition distincte qui prévoirait que, dans le cas où elle a entraîné la réalisation de pratiques de conversion sur une personne, l'infraction sera passible d'une peine d'un mois à deux ans et d'une amende de 100 euros à 300 euros.

14.4. L'article 442sexies, § 3, alinéa 2, en projet, du Code pénal dispose que les personnes condamnées « pour des faits visés au présent chapitre » peuvent être frappées d'une interdiction d'exercer une activité professionnelle ou sociale « liée à la commission des infractions punies par l'article 4 de la présente loi » pour une durée maximale de cinq ans.

Dès lors qu'il est fait référence à des faits visés dans ce chapitre, cette disposition ne peut pas figurer dans le paragraphe 3 en projet qui concerne la tentative, le fait de proposer, l'incitation ou le fait de faire la publicité, mais doit faire l'objet d'une disposition distincte du chapitre.

En outre, il y a lieu de viser la commission « des infractions punies par le présent chapitre » et non « des infractions punies par l'article 4 de la présente loi ».

15. Dans les dispositions en projet, on remplacera chaque fois le mot « gestraft » par « bestraft » dans le texte néerlandais et on écrira le nombre de mois et d'années en toutes lettres et non en chiffres.

Article 5

16. Si à la suite de l'observation formulée au point 14, les différents comportements visés et leur incrimination faisaient l'objet d'articles distincts, l'article 5 de l'avant-projet devrait lui aussi être adapté en conséquence.

DE GRIFFIER - LE GREFFIER

DE VOORZITTER - LE PRÉSIDENT

Wim GEURTS

Marnix VAN DAMME